

Ἡ συμβολὴ τοῦ Μαρκέλλου Πιράρ στὶς περὶ τὸν Ἰσαὰκ τὸν Σῦρο σπουδές*

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ**

Ὁ θαυμασμὸς τοῦ Sebastian Brock, τοῦ σημαντικότερου ἐν ζωῇ ἐπιστήμονος στὸν τομέα τῆς ἔρευνας τῶν ἀρχαίων συριακῶν χειρογράφων καὶ ἐν γένει τῆς συριακῆς φιλολογίας, γιὰ τὴν ἔκδοσιν αὐτῆ τοῦ Μάρκελλου Πιράρ, ὅπως ἐκδηλώθηκε μὲ τὴ φράση του, ὅτι τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ μείνει «κτῆμα ἐς αἰεί»¹, ἀποκαλύπτει τὸ εὖρος τῆς σημασίας της. Γιὰ πρώτη φορά, μετὰ τὴ μετάφραση τοῦ χειρογράφου τοῦ συριακοῦ κειμένου ποὺ εἶχαν ὑπ' ὄψιν τους ὁ Ἀβράμιος καὶ ὁ Πατρικίος (9^{ος} αἰ.), μοναχοὶ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα, τὸ ἑλληνικὸ κείμενο διορθώνεται καὶ ἀποκαθίσταται ἐπὶ τῆ βάσει τῆς συγκριτικῆς μελέτης ὄλων τῶν μέχρι τῆς παρούσης ἐκδόσεως διασωθέντων ἑλληνικῶν μεταφράσεων τῶν συριακῶν χειρογράφων μὲ παράλληλη ἔρευνα καὶ τῶν πρωτοτύπων συριακῶν κειμένων. Ὁ πολυετής μόχθος τοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγεθος αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως, ἀποτελοῦν ἀπὸ μόνα τους τεκμήρια πολύτιμης κληρονομίας γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα, ἀλλὰ καὶ τὸν πνευματικὸ κόσμον.

Περιγραφή τῆς ἐκδόσεως

Μετὰ τὸν Πρόλογο, τὸν ὁποῖο ὑπογράφει ὁ ἀρχιμανδρίτης Βασίλειος (Γοντικάκης), Προηγούμενος τῆς Ἱεραῆς Μονῆς Ἰβήρων, καὶ τὸν πίνακα

* ΑΒΒΑ ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, Λόγοι Ἀσκητικοί. Κριτικὴ ἔκδοσι Μαρκέλλου Πιράρ. Ἔκδοσι Ἱεραῆς Μονῆς Ἰβήρων, Ἅγιον Ὄρος 2012, Σχῆμα 16Χ24 ἐκ., σελίδες 888.

** Ὁ Κωνσταντῖνος Κορναράκης εἶναι Ἐπίκουρος Καθηγητὴς στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ ΕΚΠΑ.

1. ΣΠΥΡΟΥ ΓΙΑΝΝΑΡΑ, «Λαμπρὸ ἐπίτευγμα: Ἀββᾶ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, Λόγοι Ἀσκητικοί, Κριτικὴ ἔκδοσι καὶ εἰσαγωγή: Μάρκελλος Πιράρ, Ἔκδοσι Ἱεραῆς Μονῆς Ἰβήρων Ἁγίου Ὄρους, σσ. 887» Καθημερινή (02/06/2012).

Περιεχομένων, ακολουθούν τὸ *Σημείωμα τοῦ κριτικοῦ ἐκδότη*, πίνακας *Συντομογραφῶν τῶν βοηθημάτων* καὶ *Βιβλιογραφίας*, καθὼς καὶ πίνακας *Συντομογραφῶν τῶν πηγῶν* τοῦ κειμένου. Ἀκολουθεῖ ἡ *Εἰσαγωγή*, ὅπου, σὲ δύο μέρη, ἀναπτύσσονται τὰ περὶ τοῦ βίου τοῦ ἄββᾶ Ἰσαάκ καὶ ἡ θεολογία τῶν πηγῶν του, καθὼς καὶ τὸ ζήτημα τῶν μεταφράσεων τοῦ συριακοῦ πρωτοτύπου (Α΄ Μέρος, σσ. 35-99) καὶ ἔπεται ἡ ἱστορία τῆς χειρόγραφης παραδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου καὶ τῶν φιλολογικῶν τῆς πτυχῶν (Β΄ Μέρος, σσ. 101-210). Ἡ ἔκδοση τοῦ κειμένου (68 *Λόγοι*) περιέχεται μετὰ τῶν σελίδων 213-797, ἐνῶ ἐπίσης, σὲ *Παράρτημα* (801-879), ἐκδίδονται πέντε κείμενα, τὰ ὁποῖα, ἂν καὶ ἀναφέρονται ὡς κείμενα τοῦ ἄββᾶ Ἰσαάκ, ἐντούτοις ἡ ἔρευνα διαπίστωσε ὅτι τὰ τρία ἀπὸ αὐτὰ ἀποτελοῦν κείμενα τοῦ ἀσκητῆ Ἰωάννη ἀπὸ τῆ μονῆ Dalyatha, σημαντικοῦ μυστικοῦ τοῦ συριακοῦ μοναχισμοῦ, τὸ τέταρτο κείμενο ἀποτελεῖ ἀνεξάρτητο μοναχικὸ τυπικόν, ἐνῶ τὸ πέμπτο ἀποδίδεται στὸν Φιλόξενο, ἐπίσκοπο Mabboug. Στὰ κείμενα αὐτὰ προστίθεται καὶ ἓνα *Ἐπίγραμμα περὶ σιωπῆς καὶ ἡσυχίας*, τὸ ὁποῖο εἶναι ἔργο ἀγνώστου συγγραφέως. Ἡ ἔκδοση ὁλοκληρώνεται μὲ δύο πίνακες, τῶν *Incipit* καὶ τῶν *Κυρίων ὀνομάτων*.

Ἡ συμβολὴ τῆς ἐκδόσεως στὶς περὶ τὸν Ἰσαάκ τὸν Σῦρο σπουδές

Ἡ ἀνωτέρω περιγραφή ἀποτυπώνει τὴν ποικιλία τῶν ὑπὸ ἔρευνα ζητημάτων στὴν παροῦσα ἔκδοση, ὡστόσο θεωροῦμε ὅτι ἡ ἔκδοση αὐτὴ μπορεῖ νὰ προσφέρει περισσότερες πληροφορίες ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς ὁποῖες ἀποκαλύπτει, δεδομένου τοῦ γεγονότος ὅτι τοποθετεῖται στὸ ἐπίκεντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος² ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἄββᾶ Ἰσαάκ τοῦ Σῦ-

2. Στὸ σημεῖο αὐτὸ μποροῦμε νὰ μνημονεύσουμε τὶς ἀντιρροήσεις πού ἔχουν προβληθεῖ στὸν Ὁρθόδοξο κῶρο σχετικῶς μὲ τὰ πορίσματα τῆς ἔρευνας. Ὁ π. Ἱ. Φωτόπουλος, τόσο σὲ μονογραφία του (*Ὁ ἄββᾶς Ἰσαάκ ὁ Σῦρος, Ὁ ἀδικημένος Ἅγιος*, ἐκδ. Τῆνος, Ἀθήνα 2010), ὅσο καὶ σὲ βιβλιοκρισία του περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου ἀπὸ τὸν Μάρκελλο Πιράδ [*Θεολογία* 83.3 (2012) 392-399] διαμαρτύρεται γιὰ τὴν ἀλλοίωση τῆς προσωπικότητας καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἄββᾶ Ἰσαάκ. Ὁ π. Ἱ. Φωτόπουλος στηρίζεται κυρίως σὲ γραπτὰ τεκμήρια τοῦ παρελθόντος, ἀσκέτως ἐὰν ἀνανεώνεται ἡ ἐπιστημονικὴ συζήτηση περὶ αὐτῶν, θεωρώντας ὅτι ἡ διαμόρφωση τοῦ θεολογικοῦ προφίλ τοῦ ἄββᾶ Ἰσαάκ ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη (Λειψία 1770) εἶναι καὶ τὸ μόνο αὐθεντικὸ στοιχεῖο, ἐνῶ ἡ ἀλλοίωση ἀποβλέπει σὲ ἰδεολογικὲς σκοπιμότητες. Ἐξάλλου, τὸ διεθνὲς ἐνδιαφέρον

ρου. Τοῦτο τεκμαίρεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Πιρὰρ συνέκρινε τὸ κείμενο τῶν συριακῶν χειρογράφων μὲ τὰ σωζόμενα ἑλληνικά καὶ κατέληξε σὲ πληροφορίες οἱ ὁποῖες ἐπιβεβαιώνουν τὰ πορίσματα τῆς σύγχρονης ἔρευνας περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τοῦ κλίματος στοῦ ὁποῖο ἀνατράφηκε θεολογικά, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ πού ἀφοροῦν στὴν ἀθθεντικότητα τοῦ ἔργου πού τοῦ ἀποδίδεται. Ἐπομένως, ἡ σημασία τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς ἔγκειται στοῦ γεγονὸς ὅτι ἐξετάζοντας τὰ χειρόγραφα, συγχρόνως συγκρίνει θεολογικά ρεύματα πού παράγουν αὐτὰ τὰ χειρόγραφα. Ἔξωστε, ἡ ἐξαγωγή ἀσφαλῶν συμπερασμάτων γιὰ τὴν ἀξιοπιστία ἐνὸς κειμένου, σύμφωνα πάντοτε μὲ τὶς προϋποθέσεις πού θέτει ἡ ἔρευνα, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δυνατότητα κριτικῆς ἐκδόσεώς του.

Ἡ ἐποχὴ καὶ τὸ πρόσωπο

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἀββᾶ Ἰσαὰκ, ἀλλὰ καὶ τὶς ἐγγενεῖς δυσκολίες τοῦ ἐρευνητικοῦ ἔργου, ὀφείλουμε ἀρχικῶς νὰ προβάλλουμε ἓνα περίγραμμα τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀββᾶ μας. Ὅπως, λοιπόν, ἐπισημαίνει ὁ S. Brock, ἀπὸ τὴν πρῶτην ἐποχὴ ἡ συριακὴ γλῶσσα ἀποτελοῦσε τὸν τρόπο ἐπικοινωνίας καὶ πολιτισμικῆς παραγωγῆς γιὰ τὴν πλειοψηφία τῶν χριστιανῶν πού διέμεναν στὶς ἀνατολικὲς ἐπαρχίες τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας (σύγχρονη νοτιοανατολικὴ Τουρκία καὶ Συρία) καὶ τὴν περσικὴ αὐτοκρατορία (σύγχρονο Ἰράκ καὶ δυτικὸ Ἰράν)³. Ἐξᾶλλου, ὅπως εἶναι γνωστό, ἤδη ἀπὸ τὸν 5^ο αἰ. ἡ νεστοριανικὴ Ἐκκλησία εἶχε καταστήσει θεολογικὸ τῆς κέντρο τὴ Νίσιβη, ἐνῶ εἶχε ἀπλωθεῖ καὶ σὲ ὅμορες περιοχές, ὅπως ἡ γειτονικὴ Νινευί. Συγκεκριμένως, μετὰ τὴ Σύνοδο τῆς Ἐφέσου, ὅσοι ἐπίσκοποι ἀρνήθηκαν νὰ συμβιβαστοῦν μὲ τὴ φόρμουλα τοῦ 433 (*Ἐκθεσις Πίστεως τῶν Διαλλαγῶν*), ἴδρυσαν βαθμιαία δική τους Ἐκκλησία (Ἀνατολικοὶ Σύροι). Τὸ κέντρο τῆς Ἐκκλησίας μεταφέρθηκε στὴν Περσία, γεγονός πού κατέστη ἐφικτὸ χάρις στὶς ἐνέργειες πού εἶχαν γίνει

γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἀββᾶ Ἰσαὰκ ἀποτυπώνεται σὲ ἓναν εὐρὺ διάλογο στὴν ἴστοσελίδα <http://www.monachos.net/forum/showthread.php?2031-St-Isaac-of-Syria-vol-II>.

3. S. BROCK, «The syriac tradition», Ch. Jones, G. Wainwright, E. Yarnold, *The Study of Spirituality*, SPCK, London 1986, σ. 203.

ἦδη ἀπὸ τὸ 424 στὴ Σύνοδο τῆς Makabta (μὲ πρόεδρο τὸν Καθολικὸ Mar Dadiso), ὅταν ἀναγνωρίστηκε ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀνατολικῶν ἔναντι τοῦ κέντρου, δηλαδὴ τῆς Ἀντιόχειας. Ὡστόσο, θεολογικὸ κέντρο τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς παρέμενε ἡ Ἐδεσσα, ὅπου ἀνθοῦσε ἰσχυρὴ θεολογικὴ Σχολὴ ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ἰβᾶ. Καθὼς, ὁμως, ἡ ἀντίδραση καὶ ἡ ἐχθρική διάθεση τῶν Μονοφυσιτῶν διογκωνόταν, ὀδήγησε τοὺς νεστοριανοὺς θεολόγους νὰ μεταναστεύσουν στὴν περσικὴ ἐπικράτεια. Τελικὰ ἐπῆλθε ἡ ἐξορία ἀπὸ τὴν Ἐδεσσα ἐπὶ Ζήνωνος (489), γεγονός πού ἀποτυπώθηκε στὴν ἀναφορὰ τῶν «Διπύχων» τους, ὅπως αὐτὰ παραδίδονται μέσφ τῶν ἀρχαίων χειρογράφων⁴. Ὦντας ἐπίσκοπος ἀπὸ τὸ 457, ὁ Barsauma ἰδρύει στὴ Νίσιβη (σημερινὸ Al Quamlishi) Σχολὴ νεστοριανικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία ἀντικατέστησε τὴν Ἐδεσσα ὡς κύρια ἔδρα τοῦ νεστοριανικοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτὸ εἶναι τὸ θεολογικὸ κλίμα μέσα στὸ ὁποῖο ἀνδρῶνεται θεολογικὰ ὁ Ἰσαάκ.

Μὲ βάση, βεβαίως, τὴ χειρόγραφη ἔρευνα καὶ τὰ τεκμήρια πού ὑφίστανται, ἐλάχιστα γνωρίζουμε γιὰ τὴν προσωπικότητα καὶ τὴ δράση τοῦ Ἰσαάκ⁵. Κατὰ τὶς σωζόμενες ἔγκυρες βιογραφίες τοῦ Ἰσαάκ (ἡ μία χρονολογεῖται στὸ δευτέρου ἡμισυ τοῦ 9^{ου} αἰ. (860-870)⁶, ἡ ἄλλη εἶναι ἀγνώστου χρονολογίας), ἔζησε τὸν 7^ο αἰ. Γεννήθηκε στὸ Bēth Qatraye (Qatar), καὶ χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος τῆς Νινευί (σημερινὴ Μοσούλη) στὸ περίφημο μοναστήρι τοῦ Bēth Abē (B. Ἰράκ) ἀπὸ τὸν Καθολικὸ Giwrganis (Γεώργιος,

4. Στὸ περσικὸ τυπικὸ τῆς νεστοριανικῆς λειτουργίας μνημονεύονται ὅλοι οἱ Καθολικοὶ καὶ μάρτυρες (ὅπως ὁ Babhay, ὁ ὁποῖος καταδικάστηκε σὲ θάνατο τὸ 484 γιὰ συνωμοσία ὑπὲρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως), ἐκκλησιαστικὰ πρόσωπα ἀλλὰ καὶ ἀσκητὲς καὶ πνευματικοὶ πατέρες τῆς νεστοριανικῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἐξορίστηκαν ἢ σφράγισαν τὴν πορεία τῆς (βλ. *Liturgies, Eastern and Western, Being the texts original or translated of the principal liturgies of the Church*, edited with introductions and appendices by F. E. Brightman on the basis of the former work of C. E. Hammond, vol. I, Eastern Liturgies, Oxford 1896, σσ. 275-281).

5. JEAN MAURICE FIEY, *Saints Syriaques*, édité par Lawrence I. Conrad, The Darwin Press, Inc., Princeton, New Jersey 2004, σσ. 97-98, ὁ ὁποῖος ἀπορεῖ, πὼς δὲν ἔχουν σωθεῖ ἀρκετὰ στοιχεῖα γιὰ ἕναν ἀπὸ τοὺς πρὸ διάσπλους ἀσκητὲς καὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ συριακὴ θεολογικὴ σκέψη, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀναφέρεται ἐκτενῶς ἀκόμη καὶ ἀπὸ τοὺς Μονοφυσίτες.

6. ΓΕΟ΄DNAH DE BASSORA, *Livre de la chasteté* (J. B. Chabot, β124, Rome 1896, σσ. 53-54), πού συγγράφεται τὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τὸ ἔργο τοῦ Θωμᾶ τῆς Marga, μνημονεῖ τὸν βίον τοῦ Ἰσαάκ.

659-681), αλλά σύντομα αποσύρθηκε στον μοναστικό βίο στα ὄρη τοῦ Bēth Huzaye (Khuzistan), ὅπου μόνασε μέχρι τὰ βαθειά του γεράματα στή μονή Rabban Šāpūr.

Ἡ τρίτη βιογραφία του, τὴν ὁποία προτάσσει ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης στὴν ἔκδοση τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τοῦ Ἰσαάκ, προέρχεται ἀπὸ ἀραβικὸ βίο τοῦ 10ου αἰ., τὸν ὁποῖο μεταφράζει ὁ Joseph Simonius Assemanus⁷, ὅπου καὶ ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ Ἰσαάκ ἔζησε τὸν 6^ο αἰ., τόπος γεννήσεώς του ὑπῆρξε ἡ Νινευί, μόνασε στὴ μονή τοῦ Mar Mattai, στὴν ὁποία ἠγούμενος ἐξελέγη ὁ ἀδελφός του, χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος τῆς Νινευί καὶ διαπιστώσας ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς δυσκολίες τοῦ ἀξιώματος, παραιτήθηκε καὶ ἀπεσύρθη στὴν ἄσκηση. Ἐκτὸς τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ δύο πρῶτοι βίοι φαίνεται νὰ ἀποδίδουν ἀρχαιότερη παράδοση ἐνῶ ὁ τρίτος βίος ἔχει χαρακτῆρα συναξαρίου, σημαντικοὶ ἐρευνητῆς τῆς συριακῆς φιλολογίας δὲν ἀμφιβάλλουν περὶ τοῦ γεγονότος ὅτι μόνο ὁ συριακὸς βίος τοῦ Ἰσαάκ ἀποτυπώνει τὴν ἱστορία του⁸. Ὁ E. Khalifé – Hachem, μάλιστα, ἐξηγεῖ ὅτι οἱ Σύροι μονοφυσῖτες (σπουδαῖοι συγγραφεῖς ἀνάμεσά τους, ὅπως ὁ Bar Hebraeus, θαυμάζουν τὸν Ἰσαάκ)⁹ κατασκεύασαν τὸν βίο αὐτόν, προσπαθώντας συγχρόνως νὰ τὸν ἐκκαθάρουν ἀπὸ ὅσες ἀναφορὲς ὑπῆρχαν σὲ νεστοριανοὺς θεολόγους, ὥστε νὰ τὸν συμπεριλάβουν στοὺς δικούς τους συγγραφεῖς. Μάλιστα, ὅπως σημειώνει, τὰ δυτικὰ συριακὰ κείμενα παραπλάνησαν στὸ παρελθὸν τοὺς βιογράφους, τοποθετώντας τὸν στὴν περιόφημη μονή τοῦ Mar Mattai, γεγονός πὸν ἀποδέχθηκαν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Συρορθόδοξοι μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Καθολικὸν τους Barsaum (1933-1957)¹⁰.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὸν βαθμὸ δυσκολίας ὡς πρὸς τὴν εὔρεση στοιχείων περὶ τοῦ ἀββᾶ Ἰσαάκ, μποροῦμε νὰ ἀναφεροῦμε σὲ ἄρθρο τοῦ S.

7. *Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana*, τ. I, *De Scriptoribus Syris Orthodoxis*, Typis Sacrae Congregationis de propaganda fide, Romae 1709, 444-463

8. J.-M. FIEY, *Saints Syriaques*, édité par Lawrence I. Conrad, The Darwin Press, Princeton, New Jersey 2004, σσ. 97-98.

9. Ὁ BAR HEBRAEUS ἀναφέρεται συχνὰ στὸν Mar Isaac, τὸν «ἔξοχο» Mar Isaac, τὸν «ἐνάρετο» Mar Isaac. Τὸ ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Ἰσαάκ τῆς Νινευί φαίνεται ἀπὸ σχετικὸ παράθεμα σὸ «Book of the Dove», τὸ ὁποῖο προέρχεται ἀπὸ τὰ ἔργα του, ὅπως διαπιστώνεται στὴν ἔκδοση τοῦ Bedjan (*Bar Hebraeus's Book of the Dove, together with some chapters from his Ethicon*, translated by A. Wensinck, with an Introduction, notes and Registers, E.J. Brill, Leiden 1919, p. XXI).

10. «Isaac de Nineve», DSp 7.II (1971) 2052.

Brock περί τῶν νεστοριανικῶν διπτύχων τοῦ Karamlaiss, ὁ ὁποῖος, ἀπαιτώντας σέ παλαιότερο ἄρθρο τοῦ Fiey περί τῶν καταλόγων τῶν ἐπισκόπων τῆς Νινευί, ὅπου ὁ ἀναγνώστης παρατηρεῖ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσαὰκ ἀπουσιάζει ἀπὸ αὐτὰ τὰ δίπτυχα, ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἀπουσία κολοφῶνα τῶν χειρογράφων πού χρησιμοποιήθηκε γιὰ τὴν ἔκδοση ὁ Fiey καὶ στὰ ὅποια περιέχονται ἱερὰ πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀλλὰ καὶ Καθολικῶν, μητροπολιτῶν, ἐπισκόπων, μοναχῶν (ἀλλὰ ὄχι τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου) δὲν ἐπιτρέπει ἐξαγωγή ἀσφαλῶν συμπερασμάτων. Ἐνῶ ὁ Fiey θεωροῦσε ὅτι ἡ ὁμάδα χειρογράφων KBQ ἀναφέρεται σέ ἐπισκόπους τῆς Νινευί, ὁ κολοφῶνας τοῦ χειρογράφου M πού ἀνακάλυψε στὴ συλλογὴ Mingana ὁ Brock, ἀναφέρεται σαφῶς σέ ἐπισκόπους τῆς περιοχῆς τοῦ Balad¹¹.

Ἐπ' αὐτοῦ, ἐπίσης, ἐνῶ μπορεῖ νὰ συλλέξει κάποιος στοιχεῖα ἀπὸ μονοφυσικὲς ἢ νεστοριανικὲς πηγές γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἀββᾶ Ἰσαὰκ, ἐντούτοις ὑπάρχουν καὶ πηγές στὶς ὁποῖες τὸ ὄνομά του ἀπουσιάζει. Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφερθοῦμε στὴ *Book of Superiors* (πρῶτο ἡμισυ τοῦ 9^{ου} αἰ.) ἀπὸ τὸν Θωμᾶ τῆς Marga, ἐπίσκοπο τῆς περιοχῆς τοῦ Bēth Garmai, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ ἀναφέρεται σέ μοναχοὺς τῆς μονῆς τοῦ Bēth Abē, μονὴ στὴν ὁποία προσέρχεται ὁ Ἰσαὰκ, μὲ κοινὸ τους χαρακτηριστικὸ ὅτι κατέλαβαν τὰ ὑπάτα ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἐντούτοις δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσαὰκ. Βεβαίως, ὁ Wallis Budge, ἐκδότης τοῦ κειμένου, εἰκάζει ὅτι, παρὰ τὴ μὴ μνημόνευση τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀββᾶ Ἰσαὰκ, ὁ Θωμᾶς ἔχει ὑπ' ὄψη του θέσει τῆς ἀσκητικῆς διδασκαλίας του. Πιθανολογοῦμε ὅτι ὁ λόγος τῆς ἀπουσίας τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀββᾶ μας, δὲν ἀποκλείεται νὰ ὀφείλεται σέ ἔσωτερικὰ ζητήματα τῆς νεστοριανικῆς ἐκκλησίας.

Οἱ περιπέτειες τοῦ κειμένου στὸν κόσμον τῶν δυτικῶν συριακῶν καὶ ἀνατολικῶν συριακῶν χειρογράφων

Ὅπως εἶναι γνωστό, τὸ ἑλληνικὸ κείμενο προῆλθε ἀπὸ τὴ μετάφραση τῶν σαββαϊτῶν μοναχῶν Ἀβραμίου καὶ Πατρικίου. Συνεπῶς, τὸ κέντρο βάρους γιὰ τὴν κατανόηση τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου, ὅσο καὶ ἂν φαίνεται παράδοξο, δὲν ἔγκειται στὴν πολύμοχη συλλογὴ τῶν

11. «The Nestorian diptychs: A further manuscript», *AB* 89 (1971) 177-185.

έλληνικῶν χειρογράφων, ἀλλὰ σὴν κατανόηση τῆς πληθῆος τῶν συριακῶν χειρογράφων καί, κυρίως, τῆς ἰδεολογικῆς καταγωγῆς των. Ὁ Πιράρ μᾶς βοηθᾷ νὰ ἀντιληφθοῦμε ὅτι ὑπάρχουν δύο μεγάλες ὁμάδες συριακῶν χειρογράφων ἐκ τῶν ὁποίων ἀντλήσαν ὕλικὸ οἱ Ἀβράμιος καὶ Πατρίκιος γιὰ τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση τῶν τελῶν τοῦ 8^{ου} ἢ τοῦ ὕστερου 9^{ου} αἰ. καὶ οἱ ὁποῖες ἔπαιξαν ἐπίσης ρόλο σὴν ἔκδοση τοῦ συριακοῦ κειμένου τῶν Ἀσκητικῶν Λόγων ἀπὸ τὸν P. Bedjan τὸ 1909. Ἡ πρώτη συλλογὴ, ἡ ὁποία εἶναι καὶ ἡ πλουσιότερη, προέρχεται ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς «Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς» (ὅπως αὐτοαποκαλοῦνται οἱ Σύροι νεστοριανοὶ πὺρ διέφυγαν σὺν σημερινὸ Ἰράκ) καὶ ὁ Πιράρ τὴν προσδιορίζει ὡς *Syror*. Ἡ δευτέρη ὁμάδα περιέχει χειρόγραφα τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ μονοφυσιτικούς καὶ ἡμιορθόδοξους κόλπους, προσδιορίζεται δὲ ὡς *Syroc*. Περιγράφοντας τὸ μέγεθος τοῦ προβλήματος, ὁ Πιράρ πληροφορεῖ ὅτι ὁ P. Bedjan κατὰ τὴν ἔκδοση τῶν Ἀσκητικῶν Λόγων, ἀν καὶ στηρίχθηκε σὲ χειρόγραφα τῆς Ἀνατολικῆς Συριακῆς Ἐκκλησίας, ἐντούτοις σὲ πολλὰς περιπτώσεις ἀνέμειξε συρο-δυτικὰ χειρόγραφα. Πηγὴ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως ὑπῆρξε χειρόγραφο συρο-μελιτικῆς πηγῆς¹².

Ἡ ἀξιοπιστία τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου

Ἡ ἐρώτηση περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τῆς μεταφράσεως σὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸ συρο-μελιτικὸ χειρόγραφο ἔχει δύο σκέλη. Τὸ πρῶτο ἀφορᾷ τὴν μετάφραση καθ' ἑαυτή. Ὅπως φαίνεται, οἱ πληροφορίες εἶναι ἐλάχιστες καὶ γιὰ τὰ πρόσωπα τοῦ Ἀβραμίου καὶ τοῦ Πατρίκιου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν μέθοδο τῆς μεταφράσεώς τους. Κατὰ τὸν Πιράρ, «γράφουν ἑλληνικά, ἀλλὰ σκέπτονται σημιτικά»¹³. Τὸ δεύτερο σκέλος ἀφορᾷ σὴν παράδοση τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως μέσω τῶν χειρογράφων. Ὁ Πιράρ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὑπάρχουν πολλὰς ἀλλοιώσεις: «παρατηροῦνται συχνὰ παρεμβάσεις, “διορθώσεις”, συμφυρμοί, λάθη... Ὅπως ἀναμενόταν, τὸ κείμενο ἔχει ὑποστῆ διάφορες ἀλλοιώσεις πὺρ ὀφείλονται σὲ ἀκούσια σφάλματα

12. ΑΒΒΑ ΙΣΑΑΚ ΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, *Λόγοι Ἀσκητικοί*, ἐκδ. Μ. Πιράρ, Ἰ. Μ. Ἰβήρων, Ἅγιον Ὅρος 2012, σ. 102.

13. ΑΒΒΑ ΙΣΑΑΚ, *Λόγοι Ἀσκητικοί*, ἐκδ. Μ. Πιράρ, σ. 88.

άντιγραφῆς, σὲ ἐκούσιες λεκτικὲς καὶ ὕφολογικὲς ἐπεξεργασίες καὶ συμφυρμούς»¹⁴. Ἐπιπροσθέτως, ἔχει διαπιστωθεῖ ὅτι ἡ συρο-μελιτική πηγὴ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως προσπάθησε νὰ προφυλάξει τὴν αὐθεντία τοῦ κειμένου ἀπὸ ὑποπτες θεολογικὲς ἐκφράσεις, ὅπως αὐτὲς γίνονται ἀντιληπτές στὴ μετάφραση τοῦ Wensinck¹⁵. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἀκόμη καὶ ἐὰν ἡ μετάφραση τοῦ συριακοῦ κειμένου τοῦ Bedjan στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα ἀπὸ τὸν Wensinck παρουσιάζει ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα θὰ γίνουν πλήρως ἀντιληπτά ὅταν ἡ ἔρευνα προχωρήσει σὲ κριτικὴ ἔκδοση τῶν συριακῶν χειρογράφων, ἐντούτοις μπορεῖ κάποιος νὰ διαπιστώσει ὅτι ἡ μετάφραση ἀποκαλύπτει σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις τὰ σπέρματα μιᾶς προβληματικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία ταιριάζει περισσότερο μὲ τὴν ἔκδοση τῆς Β' συλλογῆς Ἀσκητικῶν Λόγων τοῦ Ἰσαὰκ ἀπὸ τὸν Sebastian Brock.

Οἱ ἐσωτερικὲς θεολογικὲς ἐνδείξεις ἀλλοιώσεως τοῦ κειμένου

Ἡ σημαντικὴ συμβολὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Πιράρ ἔγκειται στὸ ὅτι ἐπιβεβαιώνει μὲ τὴν κριτικὴ ἔκδοση τοῦ μεταφρασμένου ἑλληνικοῦ κειμένου τὴν ἀλλοίωση τὴν ὁποία ὑπέστησαν τὰ κείμενα τοῦ Ἰσαὰκ, οὕτως ὥστε νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ θεολογικῶς ὑποπτες ἐκφράσεις, ὅπως ἄλλωστε ἀποδεικνύει ἡ σύγκριση τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου μὲ τὸ κείμενο τοῦ Bedjan, τὴν ὁποία, ὅπως σημειώνεται ἀνωτέρω, μπορεῖ νὰ παρακολουθήσει ὁ μὴ ἐξειδικευμένος ἐπιστήμονας, μέσῳ τῆς ἀγγλικῆς μεταφράσεως τοῦ Wensinck. Ὁ Πιράρ ἐπισημαίνει τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰσαὰκ δὲν ἀσκεῖ πολεμικὴ σὲ χριστολογικὲς αἱρέσεις τῆς ἐποχῆς του, ἐνῶ σὲ σχετικὸ χωρίο πού οἱ ἕλληνες μεταφραστὲς τὸ μετέφρασαν ὡς «παραφυλάττου μὴ ἀναγῶναι τὰ δόγματα τῶν αἰρετικῶν», ἀπλῶς «ἀποδίδουν ἐλεύθερα τὸ συριακὸ κείμενο πού θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ ὡς “τὰ βιβλία τὰ διχάζοντα τὰς διανοίας τῶν φοβουμένων (τὸν Θεόν)”»¹⁶.

Σὲ κάποιο κείμενό του, τονίζει ὅτι ὡς «πίστη» θεωρεῖ, τὰ τελούμενα στὴν καρδιά, τὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ δέχεται τὸν φωτισμὸ στὴν καρδιά

14. ABBA ΙΣΑΑΚ, *Λόγοι Ἀσκητικοί*, ἐκδ. Μ. Πιράρ, σ. 147.

15. MYSTIC TREATISES BY ISAAC OF NINEVEH translated from Bedjan's Syriac text, Amsterdam 1923.

16. ABBA ΙΣΑΑΚ, *Λόγοι Ἀσκητικοί*, ἐκδ. Μ. Πιράρ., σ. 50, σημ.1.

του, μέσω της εφαρμογής των εντολών του Χριστού. Τοῦτο, ἀσφαλῶς, ἐκτὸς τοῦ μυστικοῦ χαρακτῆρα τῆς ἀσκητικῆς θεολογίας τοῦ Ἰσαάκ, ὀφείλεται στὸ γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος δὲν ἐνδιαφέρεται νὰ ἀναπτύξει δογματικὴ διδασκαλία, οὔτε νὰ ἐμπλακεῖ σὲ δογματικὲς συζητήσεις, ἀλλὰ νὰ καλλιιεργήσει τὴν ἀσκητικὴ παράδοση πὸν παρέλαβε ἀπὸ τὸν ὄσιο Ἐφραίμ τὸν Σύρο καὶ ἀνθίσε μέσα ἀπὸ τὶς παραινήσεις καὶ τὴν πλούσια παράδοση τῶν μοναστικῶν κέντρων τῆς Μεσοποταμίας. Ὁ Ἰσαάκ δὲν ἀρκεῖται σὲ μία «ὁμολογία πίστεως», ἀλλὰ ζητᾶ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο νὰ ζήσει τὴν πίστη, νὰ τὴν αἰσθανθεῖ ὡς φλόγα τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ μέσα του. Ἐπομένως μεταφέρει τοὺς ὅρους τῆς πνευματικῆς ζωῆς ἀπὸ τὴ νόση στὸ βίωμα, κάτι πὸν ἀντιστοιχοῦσε ἄλλωστε στὰ στάδια ἀναγωγῆς τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὅπως τὰ συναντοῦμε σὲ μία ἀπὸ τὶς ἐμβληματικὲς μορφὲς τοῦ συριακοῦ ἀσκητισμοῦ, τὸν Ἰωάννη Ἀπαμείας ἢ Ἰωάννη τὸν ἐρημίτη, ὁ ὁποῖος πιθανὸν νὰ ἐπέδρασε ἀποφασιστικὰ στὸν Ἰσαάκ, ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Brock, διὰ μέσου τῆς διδασκαλίας του περὶ τῆς τριμεροῦς ἀναπτύξεως τῶν σταδίων τῆς πνευματικῆς ζωῆς¹⁷.

Συνεπῶς, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰσαάκ διεκδικεῖται ἀπὸ ὅλη τὴν χριστιανικὴ Ἀνατολή, γεγονός πὸν πάντοτε προβληματίζει ὡς πρὸς τὴν ἀξιοπιστία τῆς χειρόγραφης παραδόσεως, ὑπάρχουν σημεῖα πὸν προδίδουν τὴν παρουσία τοῦ θεολογικοῦ κλίματος στὸ ὁποῖο ἀνατράφηκε καὶ ὠρίμασε. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ διδασκαλία του ἔχει ὡς ὑπόβαθρό της τὴ σκέψη τοῦ Διοδώρου Ταρσοῦ, τοῦ Θεοδώρου Μοφουεσίας καὶ τοῦ Εὐαγρίου τοῦ Ποντικοῦ. Ἰδιαίτερος φαίνεται ὅτι ὁ Ἰσαάκ θαύμαζε τὸν Θεόδωρο Μοφουεσίας καὶ τοῦτο ἀρκεῖ γιὰ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι θεολογικὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐκεῖνον μὲ ὅ,τι καὶ ἂν σημαίνει τοῦτο. Ἐνδεικτικῶς ἐπισημαίνουμε ὅτι ὑπάρχει ἀσάφεια στὴν περιγραφή ἐκ μέρους του τῆς ἀντιδόσεως τῶν ἰδιωμάτων. Ἐπίσης, στὴ μετάφραση τοῦ συριακοῦ κειμένου τῆς ἐκδοσης τοῦ Bedjan ἀπὸ τὸν Wesnick, συναντοῦμε τὸν Ἰσαάκ νὰ ὁμιλεῖ περὶ ἁμαρτίας τοῦ Χριστοῦ (μτφρ. *sin has been placed in him who knew no sin*). Ἐξάλλου, πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀναφορὰ στὸν ὄρο «Θεοτόκος» στὸ πρῶτοτυπο συριακὸ κείμενο. Στὶς περιπτώσεις πὸν ὁ ὄρος ἀναφέρεται στὸ ἑλληνικὸ κείμενο, στὴν μὲν πρώτη περίπτωση ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸ

17. S. BROCK, «The syriac tradition», σ. 212.

πρωτότυπο συριακό κείμενο, ἐνῶ στὴ δευτέρη περίπτωση ὑπάρχει μόνο ὁ ὄρος «παρθένος»¹⁸.

Ἐπομένως, ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι ἡ ἀνακάλυψη ἀπὸ τὸν S. Brock τῶν χειρογράφων τῆς Β' συλλογῆς ἀσκητικῶν κειμένων τοῦ Ἰσαάκ, ὅπου ἡ ἐπίδραση τοῦ Θεοδώρου Μοφουεσίας ἢ τοῦ Διοδώρου Ταρσοῦ εἶναι προφανής, προκαλεῖ εὐλογο προβληματισμό. Ἐρωτήματα, ὅπως, γιατί στὴ συλλογὴ αὐτὴ ὑπάρχει τόσο σαφὴς ἐπίδραση τῆς δογματικῆς σκέψεως τῶν ἀνωτέρω συγγραφέων πὺρ ὁδηγεῖ σὲ μία προβληματικὴ σὲ ἀρκετὰ σημεῖα ἀνθρωπολογία (κυρίως στὸ θέμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο, μὲ κύρια ἀναφορὰ τὴν ἐσχατολογικὴ του διδασκαλία) καὶ χριστολογία, ἐνῶ στὴν πρώτη συλλογὴ ὑπάρχουν κάποια δείγματα ἢ σπέρματα τέτοιας προβληματικῆς διδασκαλίας, δὲν μπορεῖ νὰ ἀπαντηθεῖ εὐκόλα. Ὁ Πιράρ, φαίνεται ὅτι ἔχει καταλήξει ὅτι τὰ κείμενα αὐτὰ ἀνήκουν στὸν Ἰσαάκ (ἐφ' ὅσον συναντῶνται ἀποσπάσματά τους σὲ ποικίλα χειρόγραφα ἀναμειγμένα μὲ κείμενα τῆς Α' συλλογῆς), ἀλλὰ ἀποφεύγει νὰ προβεῖ σὲ περαιτέρω παρατηρήσεις. Ὑπῆρξε ἐπέμβαση νεστοριανῶν ἀντιγραφῶν; Μεσολαβεῖ κάποιος κύκλος μαθητῶν, ὁ ὁποῖος καταγράφει ἢ ἐρμηνεύει τὶς σκέψεις τοῦ δασκάλου του; Ὁ Ἰσαάκ ἀπευθύνεται σὲ ἀκροατήριο, τὸ ὁποῖο τοῦ ἔχει θέσει συγκεκριμένα ζητήματα, ὁπότε πρέπει νὰ ἀπαντήσῃ μὲ κατανοητὴ ἀπὸ τὸ ἀκροατήριό του θεολογικὴ γλῶσσα; Σὲ κάθε περίπτωση, ἡ μέχρι τώρα ἔρευνα δὲν ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν πατρότητα τῶν κειμένων τῆς Β' συλλογῆς ἀσκητικῶν κειμένων, γεγονός «τεχνικά» ἀναμενόμενο ἐὰν κάποιος λάβει ὑπ' ὄψη του τὶς κοινὲς θεολογικὲς πηγὲς τῶν δύο συλλογῶν.

Κάποιες παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως

Μία μνημειώδης ἔκδοση, ὅπως αὐτὴ τοῦ Μ. Πιράρ, δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἡμαρτημένα. Τὸ κυριότερο μάλιστα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἀπροσδόκητο: ἡ ἀπουσία ἀναλυτικοῦ πίνακα πραγμάτων ἀλλὰ καὶ χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς, μία ἔλλειψη ἡ ὁποία ὑποβαθμίζει τὴ χρηστικότητα μιᾶς τόσο σπουδαίας ἐργασίας. Ὅσον ἀφορᾷ στὴν εἰσαγωγὴ τῆς ἐκδόσεως, θὰ

18. Πρὸβλ. Κ. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ, «Ἀγάπη πρὸ θεορμῆ ἀπὸ τῆ φλόγα τῆς γέννας. Ὅρισμένες παρατηρήσεις πάνω στὶς ἐσχατολογικὲς θέσεις τοῦ ἁββᾶ Ἰσαάκ τοῦ Σύρου», *Σύναξη* 122 (2012) 37-38.

ἦταν ὠφέλιμο γιὰ τὸν ἐπιστημονικὸ διάλογο, σχετικῶς μὲ τὸ ἔργο καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου, ἐὰν ὁ Πιρὰρ ἦταν περισσότερο ἀναλυτικὸς ὡς πρὸς τὴ σημασία ποὺ ἔχει ἡ διαφορὰ τῶν ὁμάδων χειρογράφων *Syror* καὶ *Syroc*, λόγῳ τῶν θεολογικῶν παραδόσεων ποὺ ἀποτελοῦν τὴ θεωρητικὴ τους βάση, γιὰ τὴν πλήρη ἀποκατάσταση τῆς σκέψεως τοῦ Ἰσαὰκ, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι μπορεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα νὰ ἀνιχνεύσει τὸ ἀποτύπωμα τοῦ θεολογικοῦ του ὑπόβαθρου στὴ σκέψη αὐτῆ (δεδομένου ὅτι ἡ ἑλληνικὴ μετάφραση ἔχει ἄμεση σχέση πρὸς τὴ μελλοντικὴ ἔκδοση τοῦ ἀποκατεστημένου συριακοῦ πρωτοτύπου της). Στὶς ἀνωτέρω σκέψεις, θὰ προσθέταμε καὶ τὴν παρατήρηση ὅτι, ἂν καὶ εἶναι σαφὲς ὅτι ἀκολουθεῖ τὴ σύγχρονη ἔρευνα καὶ ἀποδίδει τὴν *Ἐπιστολὴ πρὸς Συμεῶν* στὸν Φιλόξενο, ἐντούτοις ἡ συζήτηση περὶ τῆς πατρότητας (σσ. 64-65) χρειάζεται πιὸ σαφῆ διατύπωση. Κάποια ἐλάχιστα ἀβλεπτήματα πρέπει νὰ θεωροῦνται ἀμελητέα γιὰ τὸν ὄγκο καὶ τὸ βάθος τοῦ μόχθου ποὺ κατεβλήθη.

Ἡ κριτικὴ ἔκδοση ὡς *post quem* ἀπειλὴ τῆς ὀρθόδοξης πνευματικῆς ζωῆς. Ἰσχύει;

Ἡ εὐρύτατη θεολογικὴ συζήτηση, τόσο στὸν χώρο τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ὅσο καὶ στὸν χώρο τῶν ἀντικαθολικῶν Ἐκκλησιῶν περὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ ἁββᾶ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου ἀποτελεῖ μία ἐνδιαφέρουσα ὑπόθεση ἐργασίας. Τὸ ἐνδιαφέρον ἔγκειται στὸ ὅτι, στὴν περίπτωσιν αὐτὴ συναντᾶται ὁ ἀειθαλὴς καὶ οὐδέποτε δαπανώμενος διάλογος μεταξὺ θεολογίας καὶ ἐπιστήμης καὶ τὸ συναφὲς ἐρώτημα ἐὰν ἡ θεολογία εἶναι ἐπιστήμη καὶ ὑπὸ ποία ἔννοια. Ὁ S. Brock ἔχει διευκρινίσει ὅτι ἡ διαμόρφωση αὐτοῦ ποὺ ὀνομάζουμε «νεστοριανικὴ Ἐκκλησία» ὑπῆρξε μία μακροχρονιὰ διαδικασία ποὺ εἶχε τὶς ρίζες της στὴν ἄρνηση τοῦ ὄρου τῆς Ἐφέσου λόγῳ ἀδυναμίας τῆς συριακῆς Ἐκκλησίας νὰ ἐκφραστεῖ μὲ μία ὀρολογία ἀνάλογη τοῦ «ἐνυποστάτου». Ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ διαφυλαχθεῖ ἡ αὐτοτέλεια τῶν φύσεων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνότητά τους στὸν Χριστό, οἱ θεολόγοι της, ὅπως ὁ Babai, δέχονταν μία αὐτοτέλεια («qnome») τῶν δύο φύσεων οἱ ὁποῖες ἐνώθηκαν κατὰ συνάφεια («nqiruta»)*¹⁹. Ἦταν ὁ Ἰσαὰκ «νεστοριανός»; Ὁ

19. S. BROCK, *Fire from heaven, studies in Syriac theology and liturgy*, Ashgate, Aldershot 2006, σσ. 172-173.

Brook για την εποχή του Ίσαάκ ἀρνεῖται ἀκόμη καὶ τὸν ὄρο «νεστοριανικὲς Ἐκκλησίες».

Ὅπωςδήποτε, ἡ ἀνάγνωση ἑνὸς κειμένου εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως μία πρόκληση. Ἐμπεριέχει τὰ συναισθήματα τοῦ ἀναγνώστη, τὶς προϋποθέσεις κατανόησός του ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσυνείδητη ἐρμηνευτικὴ του προσέγγιση, ὅλα αὐτὰ τὰ ἔχει πραγματευθεῖ ὁ Derrida στὴ *Γραφή καὶ τὴ διαφορά*. Ὅταν ὁμως ἡ ἔρευνα ἀντιμετωπίζεται ὡς ἀπειλὴ ἔναντι τοῦ δόγματος, πρέπει νὰ περιγράψουμε τί περιμένουμε ἀπὸ ἕνα θεολογικὸ κείμενο. Ἀπὸ φιλολογικῆς πλευρᾶς, εἶναι πιὰ γνωστὸ ὅτι ἡ ἔκδοση τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη (1770) συνιστᾷ ἀλλοίωση τοῦ κειμένου. Αὐθαίρετη ἀλλαγὴ τῆς σειρᾶς τῶν λόγων τοῦ Ίσαάκ καὶ πρόταξη ἑνὸς χαλκευμένου βίου πὸν συνοδεύει γνήσια καὶ νόθα κείμενα. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτή, ἡ κριτικὴ ἔκδοση τοῦ Μαρκέλλου Πιρᾶρ ἀκολούθησε τὰ ἐπιβεβλημένα: ἀπεκατέστησε, μὲ τὰ ἰσχύοντα μέχρι τῆς ἐκδόσεως τεκμήρια τῆς φιλολογικῆς παράδοσης, καὶ παραδίδει στὸν ἀναγνώστη τὸ κείμενο μὲ συνημμένη μία ἀδιόρατη πρόκληση: νὰ μεταβεῖ ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια τοῦ μύθου στὴν ἐκπλήξη νὰ ἀνακαλύψει ὁ ἴδιος τὸν τρόπο ἀνάγνωσης τοῦ κειμένου.

Διαβάζουμε στὴ *Μοναστικὴ Ἱστορία* (κυρίως γνωστὸ ὡς *Book of the Governors*) τοῦ Θωμᾶ τῆς Marga, ἀσκητικὲς ἱστορίες γιὰ γέροντες τοὺς ὁποίους οἱ νεώτεροι ἀδελφοὶ μετέφεραν στὶς πλάτες τους γιὰ νὰ τοὺς ὀδηγήσουν στὴ μετάληψη, γέροντες οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν πόρτες ἢ φράκτες στὰ κελιά τους, οὔτε μέρος γιὰ ἀνάπαυση, οὔτε κάτι ἄλλο δικό τους, ἐκτὸς ἀπὸ λίγα λαχανικὰ γιὰ νὰ ζοῦνε, καὶ λίγο ψωμὶ τὸ ὁποῖο κρατοῦσαν σὲ μικρὲς ποσότητες καὶ ἔτρωγαν ἐλάχιστο. Καὶ τὴ νύχτα, καθὼς περιφέρονταν στὴν ἐρημιὰ καὶ ἔψαχναν κατάλυμα, ἀναπαύονταν μαζί μὲ τὰ ζῶα στὶς κορυφὲς τῶν λόφων. Τὰ ζῶα τοὺς γνώριζαν καὶ δὲν ἔφευγαν ἀπὸ κοντὰ τους. «Διότι ὅπως εἶναι γραμμένο στὸ *Βιβλίον τοῦ Παραδείσου* (κείμενα ἀπὸ ἀποφθέγματα τῶν γερόντων τῆς αἰγυπτιακῆς ἐρήμου πὸν συμπίπτουν μὲ κείμενα ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ Παλλαδίου), “(ὁ ἀσκητὴς) προσευχήθηκε στὸν Θεὸ καὶ τὰ ζῶα εἰρήνευσαν μαζί του”. Καὶ πάλι, “προσευχήθηκε στὸν Θεὸ νὰ εἰρηνεύσει ἡ φωτιὰ μαζί του καὶ ἔτσι ἔγινε. Καὶ μάζεψε κλαδιὰ καὶ ἄναψε φωτιὰ καὶ κάθισε πάνω της”. Γιατὶ ὅταν ἡ καρδιὰ τοῦ ἁγίου ἀνδρὸς εἶναι καθαρὴ ἀπὸ αὐτὰ τὰ πέντε εἶδη ἁμαρτίας, δηλαδὴ τὴ φιλαργυρία, τὴ λαίμαργία, τὶς σαρκικὲς ἡδονές, τὴν ὀργὴ καὶ τὴν ὑπερηφάνεια, αὐτοὺς τοὺς πέντε ἀδελφούς πὸν συντρόφευαν τὸν πλούσιο, ὁ ὁποῖος βασανιζόταν στὴν κόλαση... ὅλη ἡ φύση εἰρηνεύει μαζί του, ἀκόμη καὶ τὰ ἄλογα ζῶα καὶ τὰ

δηλητηριώδη έρπετά, όπως μαθαίνουμε από την ιστορία άγιων άνδρων, όπως για παράδειγμα ο εύλογημένος γέροντας Συμεών, ο οποίος υπηρετείτο από ένα λιοντάρι, και εκείνος ο άναχωρητής των πολλών αγώνων, ο Mar Milles, ο οποίος είχε καταστήσει τους άγγέλους συντρόφους και βοηθούς, ενώ ζούσε μαζί με ένα φίδι, το οποίο δεν τον πείραξε ποτέ. Άλλά γιατί μιλώ για άγγέλους, τη στιγμή που είχε καταστεί οίκος της Άγίας Τριάδας, του Κυρίου του σύμπαντος»²⁰;

Ένα θεολογικό κείμενο αποτελεί πάντοτε μία άφετηρία γόνιμης αυτοσυνηιδησίας. Έξαιρουμένων των περιπτώσεων όπου το κείμενο παραχαράσσει το δόγμα, ή αξία ενός πηγαίου ύλικού δεν εξαρτάται αυτομάτως από την ιδεολογική ταυτότητα του κειμένου, αλλά από τη λειτουργική του σημασία στην ανάπτυξη της πνευματικής ζωής. Οί Πατέρες της *Φιλοκαλίας*, λ.χ., αξιοποίησαν αυτό που παρέλαβαν ως πηγαίο ύλικό τους με μοναδικό κριτήριο τη συμβολή του στην άνάλυση των προβλημάτων αλλά και των προοπτικών της άσκητικής ζωής. Ο άββας Ίσαάκ, επί παραδείγματι, χρησιμοποιείται από τον Πέτρο τον Δαμασκνόν ως πολύτιμο θεμέλιο της νηπτικής θεωρίας περι του άσκητικού βίου, όπως ο σημαντικός αυτός συλλογέας (ύπό την ευρεία έννοια, ένα είδος νηπτικού δοξογράφου) των άσκητικών κειμένων χρησιμοποιεί με την ίδια ευλάβεια τον Νείλο τον άσκητή, χωρίς να γνωρίζει ότι τα «153 κεφάλαια περι προσευχής» ή η πραγματεία «Πρός Ευλόγιον» ή οί «Πνευματικές παραιτήσεις κατ' αλφάβητο» αποτελούν έργα του Ευάγγριου του Ποντικού. Ο Πέτρος ο Δαμασκνόν άγνοεί τη φιλολογική έρευνα των πηγών, διότι σκοπός του είναι ή μέγιστη δυνατή αξιοποίηση του πηγαίου ύλικού του ως προς τη θεμελίωση μιας θεολογικής ανθρωπολογίας. Άντιθέτως, οί Πατέρες της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου, όταν διαπιστώνουν ότι ένα άναγνωρισμένο πρόσωπο, όπως ο όσιος Νείλος, φέρεται ως συγγραφέας είκονομαχικών αντιλήψεων, προχωρούν σε άποκατάσταση χαλκευμένου χωρίου²¹. Ο άββας Ίσαάκ ο Σύρος είναι «λύρα του πνεύματος», διότι τα κείμενά του, αυτά τα κείμενα της Α' συλλογής, τα όποια δεν είναι άμοιρα προβλημάτων, καθοδηγούν με άλάνθαστο τρόπο τον άνθρωπο στη γνώση του έαυτού του, καταλαΐζουν τις καρδιές και γεννούν έρωτικό πόθο προς Θεόν.

20. Πρβλ. ΘΩΜΑΣ ΤΗΣ ΜΑΡΓΑ, *The book of governors*, 40, μφρ. Κ. Paul, Trench, Trübner & co., London 1893, σσ. 268-270.

21. Πρβλ. Κ. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗ, «Θέσεις του όσιου Νείλου περι των ιερών εικώνων», *Θεολογία* 61(1990)311-325.